

**Національний університет цивільного захисту України
Кафедра психології діяльності в особливих умовах**

**ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ
ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ**

Текст лекцій

Харків – 2018

Друкується за рішенням Вної ради
соціально-психологічного факультету
НУЦЗУ
Протокол від 11.05. 2018. № 9

Рецензенти: Оніщенко Н.В., доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник НДЛ екстремальної та кризової психології НУЦЗУ.

Колесніченко О.С., канд. психол. наук, с.н.с., начальник науково-дослідницької лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідницького центру, Національної академії Національної гвардії України.

Сергієнко Надія Павлівна

Загальна психологія. Вступ до спеціальності. Текст лекцій. – Х.: НУЦЗУ, 2018. – 41 с.

Психологія є особлива наука й особлива практика. Як область професійної діяльності вона має справу з людською унікальністю. Саме тому необхідно усвідомити майбутньому фахівцю особливої ролі етики в професійній діяльності психолога.

Курс лекцій дасть змогу зорієнтуватись в широкому колі психологічної літератури, допоможе глибше зрозуміти закономірності та динаміку розвитку психології як науки та професії.

Курс лекцій призначений для курсантів та студентів, може стати корисним для викладачів психологічних факультетів вузів.

ЗМІСТ

Розділ 1. Психологія як система знань про психіку

Лекція 1-2. Психологія як наука та професія

- 1.1. Психологія як наука
- 1.2. Типи психологічних знань
- 1.3. Об'єкт та предмет психології
- 1.4. Психологія як професія

Лекція 3. Основні напрямки сучасної психології

- 3.1. Етапи розвитку психології як науки
- 3.2. Основні напрямки сучасної психології
- 3.3. Вітчизняні концепції психічного

Лекція 4. Структура психології та її місце в системі наук

- 4.1. Зв'язок психології з іншими науками
- 4.2. Структура психології
- 4.3. Методи наукових досліджень
- 4.4. Принципи психології

Розділ 2. Особливості професійної діяльності психолога

Лекція 5-6. Структура та форми діяльності психолога професіонала

- 5.1. Структура психології як професійної діяльності
- 5.2. Основні напрямки діяльності психолога
- 5.3. Особистісні та професійні якості психолога
- 5.4. Етичні вимоги до професійної діяльності психолога

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЯ ЯК СИСТЕМА ЗНАНЬ ПРО ПСИХІКУ

ЛЕКЦІЇ 1 – 2 ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАУКА ТА ЯК ПРОФЕСІЯ

План лекції

1. 1. Психологія як наука.
- 1.2. Типи психологічних знань.
- 1.3. Об'єкт та предмет психології.
- 1.4. Психологія як професія.

Література

- 1 Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию: Курс лекций. / Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: «ЧеРо», при участии издательства «Юрайт», 2002. – С. 7–19, 48–63.
- 2 Носенко В.М. Вступ до спеціальності "Психологія": Навчальний посібник. / В.М. Носенко. – Х.: НУЦЗУ, 2011. – С. 7-13.
- 3 Основи психології / [Під заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця].— К.: Наукова книга, 1997. - С.9-45.
- 4 Психологія. Підручник для студентів ВНЗ./ [За ред. Ю.Л. Трофімова]. – К.: Либідь, 2000 – С. 12-15, 50-53.
- 5 Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т.– Т. I.– М., 1989. – С. 12–62.)

Основні поняття: психологія, наука, психічні явища, психічні процеси, психічні явища, професія, посада, спеціальність.

1.1. Психологія як наука

У нашому повсякденному житті ми досить широко використовуємо слова «психологія», «психолог», «психологічний» і подібні до них, не замислюючись над їх змістом. «Ця людина - хороший психолог», - говоримо ми про когось, хто вміє налагодити контакт з людьми. «Така вже у нього (або у мене) психологія», - говоримо ми іноді - не зовсім, втім, грамотно, - намагаючись пояснити несподівані пориви або вчинки або констатуючи особливості власної або чийсь особистості. Іноді можна почути і фразу типу «Ну, він психічний», що означає, що хтось, на думку промовця, є неповноцінним або хворим.

Своєю назвою і першим визначенням психологія зобов'язана грецькій міфології. Ерот, син Афродіти, закохався в дуже красиву молоду жінку Психею. На жаль, Афродіта була дуже незадоволена, що її син, небожитель, хотів поєднати свою долю з простою смертною, і докладала всіх зусиль, щоб розлучити закоханих, змушуючи Психею пройти через цілий ряд випробувань. Але любов Психеї була така сильна, а її прагнення знову зустрітися з Еротом таке велике, що це справило глибоке враження на богинь і богів, і вони вирішили допомогти їй виконати всі вимоги Афродіти. Еротові в свою чергу вдалося переконати Зевса - верховне божество греків - перетворити Психею в богиню, зробивши її безсмертною. Таким чином закохані були з'єднані навіки. Для греків цей міф був класичним зразком справжньої любові, вищої реалізації людської душі. Тому Психея - смертна, яка здобула безсмертя, - стала символом душі.

Тим часом слово «психологія», що виникло в XVIII столітті (його творцем був знаменитий вчений, учитель М.В. Ломоносова Християн Вольф) у власному розумінні слова означає «вчення про душу» або «наука про душу» - відповідні грецьке коріння *psyche* - душа і *logos* - вчення або слово. Поняття "душа" в науці тепер використовується порівняно рідко;

більш науковим вважається поняття "психіка". Таким чином, в строгому сенсі слова психологія розуміється як наука про психіку.

Психологія - це наука про психіку, про закономірності її прояву і розвитку.

Тому нам з вами потрібно з'ясувати дві речі: що таке наука і що таке психіка ...

Наука – це сфера людської діяльності спрямована на отримання знань про світ і їх систематизацію.

Наукова картина світу – це узагальнені і систематизовані наукові знання.

Наука – не єдиний спосіб пізнання навколишнього світу людиною:

1. Буденне пізнання – це отримання інформації про навколишній світ в процесі життєдіяльності.

Порівняння буденного та наукового пізнання:

Буденне пізнання	Наукове пізнання
1. Емпіричні узагальнення	1. Теоретичні узагальнення
2. Носить інтуїтивний характер	2. Носить раціональний характер
3. Індивідуальний	3. Універсальний
4. Обмежене в передачі інформації	4. Великі можливості для обміну.
5. Метод отримання знань: не важливо яким чином.	5. Питання методу – ключове.

2. Естетичне пізнання - пізнання через мистецтво. Якщо естетичне пізнання орієнтується на унікальність особистості, є образним та емоційним, то наукове, навпаки, прагне до узагальненості, є раціональним та інтелектуальним.

3. Релігійне пізнання - пізнання через віру. Воно не є критичним, але дуже догматичним та ідеалістичним. Натомість, наукове пізнання є критичним, постулати – спростовними, а світ – об'єктивним.

Психологія має порівняно з іншими науками ряд **особливостей**:

- 1) Це наука про найскладніше, що поки що відоме людству.
- 2) В психології людина одночасно є і суб'єктом, і об'єктом пізнання.
- 3) Унікальність її практичних наслідків.
- 4) Надзвичайна перспективність психологічних досліджень.
- 5) Величезна різноманітність уявлень та підходів.
- 6) Невизначеність наукового спрямування.
- 7) Суб'єктивність у дослідженнях.

1.2. Типи психологічних знань

Будь-яка наука має як основу певний *життєвський, емпіричний досвід* людей. Наприклад, фізика спирається на набуті нами в повсякденному житті знання про рух і падіння тіл, про тертя і інерцію, про світло, звук, теплоту і багато іншого. Математика теж виходить з уявлень про числа, форми, кількісні співвідношення, які починають формуватися вже в дошкільному віці.

Але інша справа з психологією. У кожного з нас є запас життєвих психологічних знань. Є навіть видатні життєві психологи. Це, звичайно, великі письменники, а також деякі представники професій, які передбачають постійне спілкування з людьми: педагоги, лікарі, священнослужителі та ін. Але, повторюю, і звичайна людина може користуватися певними психологічними знаннями. Про це можна судити по тому, що кожна людина в якійсь мірі може зрозуміти іншого, вплинути на його поведінку, передбачити його вчинки, врахувати його індивідуальні особливості, допомогти йому тощо.

Чим же відрізняються життєві психологічні знання від наукових?

1) життєві знання конкретні, пов'язані з конкретними життєвими ситуаціями, а наука прагне до узагальнення і виявлення закономірностей;

2) життєві знання мають інтуїтивний характер (отримуються шляхом проб та помилок), наука ж прагне до раціонально пояснення психічних явищ і їх прогнозування;

3) життєві знання передаються дуже обмежено (з вуст в уста), наука ж використовує спеціальні системи для їх передачі (книги, лекції, наукові школи тощо);

4) у життєвій психології одержання знань здійснюється через спостереження, міркування, безпосереднє переживання подій, а наукові знання – результат спеціальних досліджень;

5) Наукова психологія має величезний і унікальний фактичний матеріал, який є недоступним носієві життєвої психології. Наукове знання є упорядкованим, систематизованим, що дозволяє професійному психологу орієнтуватись в усьому їх різноманітті.

При наукові знання і життєві психологічні знання доповнюють одне одного.

1.3. Об'єкт та предмет психології

Об'єкт – це та сторона реальності на вивчення якої спрямована наука.

Об'єктом психології є психіка (що це – в наступних лекціях)

Предметом психології виступають психічні явища.



Психічні процеси - це різні форми суб'єктивного відображення об'єктивної дійсності. Психічні процеси називають також *психічними функціями*. Психічні процеси виступають в якості первинних регуляторів поведінки людини. Вони мають певний початок, перебіг і кінець, тобто мають певні динамічними характеристиками, до яких, перш за все, відносять

параметри, що визначають тривалість і стійкість психічного процесу. На основі психічних процесів формуються певні стани, відбувається пізнання навколишнього світу, засвоєння знань і навичок, навчання і діяльність. У свою чергу психічні процеси можуть бути розділені на три групи: *пізнавальні, емоційні і вольові*.

До *пізнавальним психічних процесів* відносяться психічні процеси, пов'язані зі сприйняттям і переробкою інформації. В їх число входять *відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, уява, мислення, мовлення, увага*. Завдяки даним процесам людина отримує відомості про навколишній світ і про себе. Однак, самі по собі відомості або знання для людини не грають ніякої ролі, якщо вони для нього не значимі.

Поряд з пізнавальними психічними процесами в якості самостійних виділяють *емоційні психічні процеси*. До них відносяться афекти, *емоції, почуття, настрої і емоційний стрес*.

Вольові психічні процеси найбільш яскраво проявляються в ситуаціях, пов'язаних з прийняттям рішень, подоланням труднощів, управлінням своєю поведінкою і ін.

Психічні стани характеризують часову динаміку психічної діяльності. Вони мають свою динаміку, яка характеризується тривалістю, спрямованістю, стійкістю і інтенсивністю. У той же час психічні стани впливають на перебіг і результат психічних процесів і можуть сприяти або гальмувати діяльність. Виділяють *стомлення, емоційна напруга (стрес), монотонно, страх, бадьорість, підйом, пригніченість, смуток і інші психічні стани*.

Психічні властивості - це індивідуально-психологічні особливості особистості, які відрізняють людей один від одного, визначають їх типологічні та індивідуальні відмінності. До психічних властивостей належать *темперамент, характер, здібності, спрямованість*.

Всі психічні явища тісно взаємопов'язані. Так, психічні процеси завжди протікають на тлі певних психічних станів, а індивідуальні відмінності в перебіг психічних процесів виступають в якості характеристик психічних властивостей. Рівень розвитку психічних властивостей, а також особливості розвитку психічних процесів і переважні психічні стани визначають неповторність людини, його індивідуальність.

1.4. Психологія як професія

Як показує практика, студенти і курсанти першого курсу мають дуже приблизне уявлення про професійну психологію. Вони нерідко пояснюють мотиви вибору професії так: "краще зрозуміти себе і інших", "цікава наука", "уміння спілкуватись", "допомагати іншим людям" тощо. Це обумовлено розповсюдженням в побутові свідомості *міфів про психологію та психологів*:

- 1) Психолог усе знає про душу, бачить людей наскрізь;
- 2) Психолог має особливі здібності до спілкування;
- 3) Психолог уміє управляти поведінкою, думками і почуттями інших людей і володіє для цього особливими техніками (наприклад, гіпнозом);
- 4) Психолог досконально знає себе і володіє собою в будь-якій ситуації;
- 5) Психолог – мудрець, який вказує шлях іншим людям.

Професія – це вид трудової діяльності, який вимагає від людини певної підготовки і відповідних якостей особистості.

Відомий психолог Є.О. Клімов розглядав п'ять аспектів поняття "професія":

- професія як спільнота людей, для яких характерна загальна справа;

- професія як галузь прикладення сил, пов'язана з виділенням об'єкта та предмета трудової діяльності;
- професія як діяльність і сфера самореалізації особистості;
- професія як система, що історично розвивається;
- професія як реальність, що творчо формується суб'єктом праці.

В цілому поняття "*професія*" означає: 1) певний вид праці; 2) працю, що вимагає спеціальної підготовки; 3) суспільно корисну працю; 4) працю за винагороду; 5) працю, що дає певний статус у суспільстві; 6) праця, яка визначається як така самою людиною. Наприклад, професія психолога.

Професію слід відрізнити від спеціальності та посади.

Спеціальність – більш конкретна галузь діяльності, спеціалізація. Наприклад, екстремальна психологія або психолог-консультант.

Посада – ще більш конкретне поняття, яке означає службове місце і службові обов'язки. Наприклад, психолог центру психологічного забезпечення ДСНС.

Висновки

Психологія - це наука про психіку, про закономірності її прояву і розвитку. Як наука вона має об'єкт та предмет. У нашому повсякденному житті ми досить широко використовуємо слова «психологія», «психолог», «психологічний» і подібні до них, не замислюючись над їх змістом.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте чим же відрізняються життєві психологічні знання від наукових?
2. Охарактеризуйте психічні процеси, психічні стани та психічні властивості особистості

ЛЕКЦІЯ 3 ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

План лекції

- 3.1. Етапи розвитку психології як науки.
- 3.2. Основні напрямки сучасної психології.
- 3.3. Вітчизняні концепції психічного.

Література

1. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию. / Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: «ЧеРо», при участии издательства «Юрайт», 2002. – 336 с.
2. Ждан А. Н. История психологии: от Античности до наших дней: учеб. для вузов / А.Н. Ждан.- М. : Трикта : Академ. проект, 2008. - 570 с.
3. Маклаков А.Г. Общая психология. / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2017. - 582 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 572 с.
5. Столяренко Л.Д. Основы психологии. / Л.Д Столяренко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 672 с.

Основні поняття: етапи, розвиток, біхевіоризм, фрейдизм, гуманістична психологія, гештальтпсихологія, когнітивна психологія.

3.1. Етапи розвитку психології як науки

Донауковий період	
Міфологічний етап	<p><u>Фетишизм</u> - культ неживих предметів - фетишів, які наділяються надприродними властивостями.</p> <p><u>Анімізм</u> - світогляд первісної людини, згідно з яким душа існує в усіх природних тілах і явищах.</p> <p><u>Фаталізм</u> - усвідомлення власної беспорядності.</p> <p><u>Магія</u> - сукупність ритуалів, спрямованих на отримання бажаного результату.</p> <p><u>Тотемізм</u> - уявлення про певну рослину чи тварину як праматір людського роду.</p>
Філософський етап	<p><u>Демокріт</u> стверджував, що душа є різновидом речовин, які утворюються з атомів вогню та підпорядковуються загальним законам. Це мікрокосмос, що складається з тих самих елементів - атомів, що й макрокосмос, але вони тонші, невидимі.</p> <p><u>Платон</u>, засновник філософського ідеалізму, увів в обіг поняття про складові душі - розум, мужність, пристрасть, які розташовані в різних частинах тіла. Він вважав, що матеріальне і духовне, тілесне та психічне є двома самостійними та антагоністичними початками.</p> <p><u>Арістотель</u> стверджував, що душа не може існувати без тіла, проте вона не вичерпується ним. Вона є формою і способом організації тіла.</p>
Асоціанізм	<p><u>Декарт</u> увів у науковий обіг поняття рефлексу як закономірно відповіді організму на зовнішній подразник. Людина мислиться і як машина, і як одухотворена істота. Утверджується дуалізм душі і тіла - їх рівноправне і паралельне існування.</p> <p><u>Спіноза</u> вважав, що свідомість - таке ж реальне явище, як і матерія. Він був радикальним представником детермінізму, тобто вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок та взаємозумовленість речей, процесів і явищ реального світу.</p>

	<p><u>Лейбніц</u> вперше висунув поняття несвідомої психіки.</p> <p><u>Джон Локк</u> є фундатором емпіричної (дослідної) психології.</p>
Наукова психологія	
Психофізіологічні концепції	<p><u>І.М. Сеченов</u> розглядає психічні процеси як конкретний механізм взаємодії організму з навколишнім середовищем. Психічні явища - це відповіді мозку на зовнішні та внутрішні подразники.</p> <p><u>І.П. Павлов</u> розкрив принципи роботи головного мозку людини і тварини, експериментально обґрунтував та розробив вчення про дві сигнальні системи. Слово як "сигнал сигналів" надає людині принципово нові можливості у розвитку й функціонуванні психіки, що стає регулятором такої поведінки й діяльності, якої немає у тварин.</p>
Перші наукові школи	<p><u>В. Вундт</u> заснував у 1879 р. першу у світі експериментальну лабораторію в Лейпцизькому університеті. Предметом психології вважав безпосередній досвід суб'єкта, який може вивчатися шляхом інтроспекції. Роль психології полягає в детальному описі складових свідомості (відчуттів, почуттів, образів).</p> <p><u>Е.Тітчінер</u> виступав за поєднання інтроспекції з експериментом та математикою, щоб наблизити психологію до стандартів природничих наук.</p> <p><u>У. Джемс</u> вважав, що основне завдання психології полягає в тому, щоб зрозуміти функцію і роль свідомості в адаптації індивідуума до змін навколишнього середовища.</p>
Період відкритої кризи	<p>Психоаналіз (З. Фрейд). Напрямок, що досліджує сферу несвідомого. Структуру особистості утворюють три основні компоненти: "Воно", "Я", "Над-Я".</p> <p><u>Біхевіоризм</u> (Дж. Уотсон) - напрям, згідно з яким вважається, що психологія повинна вивчати поведінку, доступну для об'єктивного спостереження. Основною схемою біхевіоризму є принцип "стимул - реакція".</p> <p><u>Гештальтпсихологія</u> (М. Вертгаймер, В. Келер) вивчає цілісні</p>

	<p>структури свідомості, образи.</p> <p><u>Гуманістична психологія (К. Роджерс, А. Маслоу)</u> - напрям у психології, що вивчає духовний розвиток людини, її особистісний ріст, питання самоактуалізації.</p> <p><u>Когнітивна психологія (Найссер)</u> досліджує закономірності процесів пізнання.</p> <p><u>Діяльнісний підхід (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв)</u> об'єднує вчених, для яких психіка - функція мозку, явище, що виникає в процесі життєдіяльності особистості.</p>
--	--

3.2. Основні напрямки сучасної психології

Біхевіоризм - напрям у психології, що вивчає поведінку людини і способи впливу на поведінку людини. Біхевіоризм у вузькому розумінні, або класичний біхевіоризм - біхевіоризм Дж.Уотсона і його школи, який досліджує тільки зовні бачимо поведінку і не робить відмінності між поведінкою людини та інших тварин. Для класичного біхевіоризму всі психічні явища зводяться до реакцій організму, переважно руховим: мислення ототожнюється з мовно-руховими актами, емоції - до змін всередині організму, свідомість принципово не вивчається, якщо не має поведінкових показників. Основним механізмом поведінки приймається зв'язок стимулу і реакції (S - R). Представники: Едуард Торндайк, Іван Петрович Павлов, Джон Бродес Уотсон.

Фрейдизм (психоаналіз) - названий по імені З. Фрейда (1856 - 1939),. Психіка розглядається ним як щось самостійне, що існує паралельно матеріальним процесам і керовану особливими, вічними психічними силами, що лежать за межами свідомості (несвідоме). Усі психічні стани, всі дії людини, а потім і всі історичні події та суспільні явища Фрейд піддає психоаналізу, тобто тлумачить як прояв несвідомих, і перш за все сексуаль-

них, потягів. Одвічні конфлікти в глибинах психіки індивідів стають у Фрейда причиною і змістом (прихованим від безпосереднього усвідомлення) моралі, мистецтва, науки, релігії, держави, права, воєн і т. п. (Сублімація). Сучасні прихильники Фрейда - неофрейдісти, представники шкіл «культурного психоаналізу» (К. Хорні, Г. Кардінер; Ф. Александер, Г. Саллівен зберігають незайманою основну логіку міркувань Фрейда, відмовляючись від тенденції бачити у всіх явищах людського життя сексуальну підоснову і від деяких інших методологічних особливостей класичного фрейдизму.

Гештальтпсихологія виникла на початку 20 століття в Німеччині. Її засновниками були Макс Вертгеймер (1880-1943), Курт Коффка (1886-1967), Вольфганг Келер (1887-1967). Назва цього напрямку походить від слова «гештальт» (нім. Gestalt - форма, образ, структура). Психіка, вважали представники цього напрямку, повинна вивчатися з точки зору цілісних структур (гештальтів).

Центральним для них стало уявлення про те, що основні властивості гештальта не можна зрозуміти шляхом підсумовування властивостей окремих його частин. Ціле принципово не зводиться до суми окремих його частин, більше того, ціле - це зовсім інше, ніж сума його частин. Саме властивості цілого визначають властивості окремих його частин. Так, музична мелодія не може бути зведена до послідовності різних музичних звуків. Курт Левін (1890-1947) німецький, а потім американський психолог розробляв ідеї гештальтпсихології стосовно психології особистості.

Гуманістична психологія виникла в 60-і роки нашого століття в американській психології. Цей напрямок проголосило в якості основної ідеї новий погляд на розвиток людини. Воно засноване на оптимістичному підході до розуміння природи людини: вірі у творчі можливості, творчі сили кожної людини, в те, що він здатний свідомо вибирати свою долю і будувати своє життя. Саме з цим пов'язана назва цього напрямку, що походить від

латинського слова *humanus* - людський. У той же час, гуманістичні психологи вважають, що дослідження наукових понять і застосування об'єктивних методів веде до дегуманізації особистості і її дезінтеграції, перешкоджає її прагненню до саморозвитку, таким чином, цей напрямок приводить до відвертого ірраціоналізму. Найбільш відомими представниками цього напрямку є Карл Ренсом Оджерс (1902-1987) і Абрахам Харольд Маслоу (1908-1970).

Когнітивна психологія (Дж. Келлі, Д. Міллер, У. Найссер) виникає у 60-ті роки 20-го століття в протистояння біхевіоризму. Вона повернула в предмет психології суб'єктивний аспект. Когнітивна психологія - психологія пізнання, де пізнання - основа свідомості. Назва цього напрямку походить від латинського слова *cognitio* - знання, пізнання. Його виникнення і розвиток пов'язані з бурхливим становленням комп'ютерної техніки і розвитком кібернетики як науки про загальні закономірності процесу управління і передачі інформації. Когнітивна психологія розглядає залежність поведінки людини від наявних у нього пізнавальних схем (когнітивних карт), які дозволяють йому сприймати навколишній світ і вибирати способи правильного поведінки в ньому. Цей напрямок в даний час бурхливо розвивається, і у нього немає будь-якого визнаного лідера. Критика когнітивної психології пов'язана, перш за все, з тим, що проведені в ній дослідження ототожнюють мозок людини з машиною, істотно спрощуючи тим самим складний, багатогранний внутрішній світ людини, розглядаючи його як щодо спрощені схеми і моделі.

3.3. Вітчизняні концепції психічного

Радянська психологія - період 1920-30х рр. - становлення радянської психології на основі філософії марксизму. У цей період закладаються дві основні взаємопов'язані теми в історії радянської психології, які будуть ви-

значати її розвиток впродовж наступних десятиліть. Це, по-перше, пошук конкретно-емпіричного наповнення психології. По-друге, це тема пошуку самостійного, відмінного від фізіологічного, соціологічного, літературознавчого, антропологічного, медичного та ін. дослідження самостійного об'єкта і підстав психологічного дослідження. І в той же час, психологія в цей період розвивається в тісній взаємодії і діалозі з різноманітними суміжними областями «людинознавства» і представлена різноманітними суміжними школами та дослідницькими традиціями. Роком визнання радянської психології слід вважати 1929, коли перша представницька група радянських вчених була заявлена для участі у ІХ міжнародному психологічному конгресі. І в той же час, паралельно з процесами інтеграції радянської науки в міжнародну науку і становлення оригінальних наукових шкіл, проходять і протилежні процеси обмеження академічної свободи і введення цензури та державного контролю над науковими дослідженнями.

Значний внесок в розвиток *вітчизняної психології* внесли С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, К.С. Абульханова, Б.Г. Анан'єв, Л.І. Божовія та ін.

Серед *українських психологів* слід пам'ятати про О. Потебню, Г. Челпанова, М. Ланге, І. Сікорського, В. Протопопова, Г. Костюка, П.Чамату, В. Котирло та багатьох інших.

Харківська психологічна школа — неформальна назва спільноти радянських психологів, що виникла у Харкові на початку 30-х рр. минулого століття, і пов'язана, насамперед, з розвитком діяльнісного підходу в вченні явищ людської психіки.

Початком існування Харківської психологічної школи послужило добровільне вигнання з Москви учнів Л.С. Виготського в ході т.зв. «дискусії початку 30-х рр.» в радянській психології та їх робота у Харкові на запрошення керівництва УРСР.

Серед «харків'ян» найчастіше згадуються:

- засновники: О.Р. Лурія, О.М. Леонт'єв, О.В. Запорожець, М.С. Лебединський, Л.І. Божович;
- довоєнне покоління: П.Я. Гальперін, П.І. Зінченко, В.І. Аснін, Р.Д. Луков, К.Е. Хоменко та багато інших.
- повоєнне покоління: Г.К. Серєда, С.П. Бочарова та багато інших.

Висновки

Психологія, як і будь-яка інша наука пройшла довгий шлях становлення. Розглянуто основні етапи розвитку психології як науки та основні напрямки сучасної психології.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте основні напрямки сучасної психології.
2. Охарактеризуйте Харківську психологічну школу.

ЛЕКЦІЯ 4 СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ НАУК

План лекції

- 4.1. Зв'язок психології з іншими науками.
- 4.2. Структура психології.
- 4.3. Методи наукових досліджень.
- 4.4. Принципи психології.

Література

1. Маклаков А.Г. Общая психология. / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2017. - 582 с.
2. Максименко С.Д. Загальна психологія. / С.Д. Максименко, В.Н. Соловієнко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 572 с.
4. Столяренко Л.Д. Основы психологии. / Л.Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 672 с.
5. Ярошевский М.Г. Категориальный аппарат психологии / М.Г. Ярошевский // Хрестоматия по психологии – М.: Просвещение, 1987. – С. 7-18.

Основні поняття: зв'язок, структура, методи, психологічні дослідження, принципи.

4.1. Зв'язок психології з іншими науками

Різноманіття проявів людини як природного та соціального феномену призвело до виникнення значної кількості наук, які вивчають людину. Ми з вами розглянемо зв'язок психології з природничими та гуманітарними дисциплінами.

Зв'язок психології з *природничими науками* цілком очевидний. Найбільш явний зв'язок – з *біологічними науками*. З біології психологія запозичує загальнобіологічні закономірності розвитку психіки. Значну роль в цьому плані відіграє еволюційна теорія Ч. Дарвіна. В першу чергу це стосується пристосування до умов середовища, які змінюються, що дають ключ до розуміння еволюції форм психологічного життя та їх адаптивної ролі.

Проблема співвідношення вродженого та набутого – одна з центральних проблем психології, у зв'язку з чим для неї важливі і дані *генетики*, які представляють матеріал відносно механізмів наслідування певних задатків, схильність до психічних хвороб тощо. Гранична з генетикою галузь

20

психології – *психогенетика*, яка виявляє роль генотипа та середина у формуванні індивідуальних особливостей людини.

Виділимо зв'язок психології з *фізіологією вищої нервової діяльності*. Безпосередньо з фізіологією вищої нервової діяльності співвідноситься така галузь психології, як психофізіологія, яка вивчає психіку в єдності з її матеріальним субстратом – мозком.

Зв'язок психології і *фізики* знаходить своє відображення у прийнятті принципу атомарності, представлення про атомарний склад душі.

Зв'язок психології і *хімії* проявляється у існуванні науково – практичної дисципліни, яка вивчає закономірності впливу на психіку лікарських препаратів – психофармакологія.

Не менш сильний зв'язок психології з *гуманітарними дисциплінами*. В першу чергу це стосується тих галузей психологічного знання, які пов'язані з людською особистістю.

Зв'язок психології *та філософії*.

З *історією психологію* зближує інтерес до особливостей душевного обліку людини у різні історичні епохи і в різноманітних культурах.

З *соціологією* – наукою про соціальні системи і процеси – психологія пов'язана через вивчення закономірностей взаємодії особистості і її соціального оточення, внутрішньо групових відносин.

Політична психологія вивчає особливості людини і груп, які обумовлені їх включеністю в політичне життя.

Такі гуманітарні дисципліни, як *мовознавство, мистецтвознавство* також пов'язані з психологією. На стику мовознавства і психології сформувалась *психолінгвістика*.

Мистецтвознавство і психологія знаходять область дотику в підходах до проблем художньої творчості і особистості художника, сприйняття художніх творів, особливостей структури самих творів (психологія мистецтва).

Відносно тих наукових областей, які орієнтовані насамперед на практику, відзначимо в першу чергу зв'язок психології з *педагогікою і медициною*, - тими дисциплінами, для яких основною залишається проблема взаємодії людей.

4.2. Структура психології

Сучасна психологія складається з ряду відносно самостійних наукових дисциплін, які складають її структуру:

Загальна психологія – галузь психології, яка дає відповіді на принципові питання, які постають перед психологічною наукою в цілому.

Основні питання, які розглядаються загальною психологією, стоять в центрі більш окремих галузей психологічної науки.

Екстремальна та кризова психологія займається вивченням психіки людини в надзвичайних ситуаціях.

В залежності від проблем розвитку психіки в філогенезі виділяють:

- Порівняльна психологія (співставлення психіки тварин і людини);
- Зоопсихологія (вивчення психіки тварин).

В залежності від процесу розвитку виділяють:

- Вікова психологія (вивчає онтогенез психічних процесів);
- Спеціальна психологія займається вивченням аномального розвитку психіки :

1) патопсихологія;

2) сурдопсихологія;

3) психологія соматично хворих, що мають хронічні захворювання.

- Психофізіологія і нейропсихологія (співвідношення мозку і психіки).

В залежності від взаємин людини і суспільства виділяють соціальну психологію:

1. психологія великих груп;
2. психологія малих груп;
3. соціальна психологія особистості.

Вивченням закономірностей трудової діяльності займається психологія праці:

1. інженерна психологія (вивчає діяльність людини в системі «людина – машина»);
2. авіаційна психологія;
3. психологія управління тощо.

4.3. Методи наукових досліджень

Психологія, як і будь-яка інша наука, має свої методи.

Науковий метод – це прийоми і засоби допомогою яких отримують дані необхідні для надання практичних рекомендацій та побудови наукових теорій. Психологічні методи – це способи організації психологом власної діяльності за допомогою яких він досягає поставленої мети. Вони можуть бути поділені на суб'єктивні та об'єктивні.

Суб'єктивні методи основані на самооцінках чи самозвітах досліджуваних, а також на думці дослідників про те чи інше спостереження або отриману інформацію.

Б.Г. Ананьєв виділив 4 групи психологічних методів:

- організаційні;
- емпіричні;
- методи обробки даних;
- інтерпретаційні.

Організаційні методи визначають стратегію дослідника. Серед них виділяють:

- порівняльний метод (співставлення різноманітних груп по віку, діяльності тощо);
- лонгітюдний метод (багатократне дослідження одних й тих же осіб протягом довго періоду часу);
- комплексний метод (у дослідженні беруть участь представники різних наук, при цьому, як правило, один об'єкт вивчають різними способами).

Емпіричні методи визначають тактику при проведенні дослідження:

- основні (спостереження, експеримент);
- додаткові тести, бесіда, інтерв'ю, анкетування, опитування, аналіз продуктів діяльності).

Методи обробки даних:

- кількісний (статистичний) аналіз;
- якісний (диференціація матеріалу за групами) аналіз.

Інтерпретаційні методи:

- генетичний метод (аналіз матеріалу в плані розвитку з виділенням окремих фаз, стадій, критичних моментів);
- структурний метод (встановлює структурні зв'язки між всіма характеристиками особистості).

Спостереження – це спосіб дослідження у психології, який передбачає планомірне, цілеспрямоване, систематичне констатування певних психічних явищ, яке проводиться в буденному для досліджуваних середовищі без втручання спостерігачів.

Види спостережень:

- об'єктивне і самоспостереження (інтроспекція);
- зовнішнє і включене;

- суспільне і вибіркоче;
- пряме й інструментальне.

Найбільш широко застосовується метод включеного спостереження. Цей метод використовується у дослідженнях, коли психолог сам є безпосереднім учасником подій. Проте якщо під впливом особистої участі дослідника його відчуття можуть змінитися, то краще звертатися до стороннього спостерігача, що дозволяє більш об'єктивно судити про події. Включене спостереження є близьким за змістом до самоспостереження.

Самоспостереження, тобто спостереження за своїми переживаннями, є одним із специфічних методів, які застосовуються лише в психології. Цей метод має цілий ряд недоліків. По-перше, спостерігати свої переживання занадто важко. Вони або змінюються під впливом спостереження, або зовсім зникають. По-друге, при самоспостереженні дуже важко уникнути суб'єктивізму, оскільки наше сприймання подій має суб'єктивне забарвлення. По-третє, при самоспостереженні важко вирізнити деякі відтінки ваших переживань.

Самоспостереження часто застосовується в умовах експерименту. У даному випадку воно набуває найбільш точний характер і його прийнято називати експериментальним самоспостереженням.

Експеримент – це спеціально організована і контрольована ситуація дослідження. Метод, який заснований на створенні штучної ситуації, у якій властивість, яку вивчають виділяється, проявляється та оцінюється краще всього.

Головним достоїнством експерименту є те, що він дозволяє надійніше інших психологічних методів робити висновки стосовно причинно – наслідкових зв'язках феномену, який досліджується, з іншими феноменами.

Види експерименту:

- лабораторний;
- природний;

- констатуючий;
- формуючий.

Лабораторний експеримент пропонує створення штучної ситуації, у якій властивість, яку вивчають може бути краще за все оцінена. Природний експеримент організується і проводиться у звичайних життєвих умовах, де експериментатор не вмішується у хід подій, а лише фіксує їх такими якими вони є.

Першим метод природнього експерименту почав використовувати О.Ф. Лазурський. Дані, які отримують у природньому експерименті, краще всього відповідають типовій життєвій поведінці людей. Проте, слід мати на увазі, що результати природнього експерименту не завжди точні через відсутність у експериментатора можливості суворого контролю за впливом різноманітних факторів на властивість. З цієї точки зору лабораторний експеримент виграє у точності, але при цьому уступає в ступені відповідності життєвої ситуації.

До додаткових методів відносяться:

- тестування;
- опитування;
- моделювання.

Тестування – вимірювання має чітку процедуру отримання, обробки та інтерпретації даних. Виділяють тести – опитувальники, тести – завдання, проєктивні тести.

Тести – опитувальники засновані на аналізі відповідей досліджуваних на питання, які дозволяють отримувати достовірну та надійну інформацію про наявність чи вираженості певної психологічної характеристики. Судження про розвиток даної характеристики здійснюється на основі кількості відповідей, які співпали за своїм змістом з уявленнями про неї.

Тести – завдання передбачають отримання інформації о психологічних характеристиках людини на основі аналізу успішності виконання завдання. У тестах цього типу досліджуваним необхідно виконати певний перелік завдань. Кількість виконаних завдань є основою для судження про наявність або відсутність, а також ступінь розвитку в нього певної психологічної якості.

Проективні тести передбачають вільну інтерпретацію дослідником виконаних завдань. Наприклад, при найбільш переважному для досліджуваного виборі кольорових карток психолог визначає його емоційний стан.

Опитування являє собою метод, який заснований на отриманні необхідної інформації від самих досліджуваних шляхом питань і відповідей. Є декілька варіантів проведення опитування. Кожний із них має свої достоїнства та недоліки. Виділяють три типи опитування: усний, письмовий та вільний.

Бесіда – ще один варіант опитування. Від опитування метод бесіди відрізняється більшою свободою проведення процедури.

Метод моделювання застосовується у ситуаціях, коли використання інших методів ускладнено. Їх особливістю є те, що з одного боку, вони опираються на певну інформацію про те чи інше психічне явище, а з іншого боку, при їх використанні, як правило, не потребується участь досліджуваних.

4. 4. Принципи психології

Виділяють три найважливіші *принципи психології*: принцип детермінізму, принцип єдності свідомості і діяльності і принцип розвитку.

Психіка визначається способом життя і змінюється зі зміною зовнішніх умов

Принцип детермінізму передбачає, що всі психічні явища пов'язані причинно-наслідковими відносинами, тобто все що відбувається в нашій душі, має якусь причину, яка може бути виявлена і вивчена і яка пояснить, чому виникло саме те, а не інше слідство. Ці зв'язки можуть пояснюватися різними підставами, і в історії психології існують кілька підходів до їх поясненню.

Принцип єдності свідомості і діяльності. Свідомість і діяльність перебувають у безперервному єдінстві. Сознаніє утворює внутрішній план діяльності людини

Нарешті, *принцип розвитку* стверджує, що психіка розвивається, тому найбільш адекватний спосіб її вивчення - дослідження закономірностей цього генезису, його видів і стадій.

Згідно з цим принципом, який визначає, які види розвитку притаманні психічному, існують два види розвитку психіки - філогенетичне і онтогенетичне, тобто розвиток психіки в процесі становлення людського роду і в процесі життя дитини.

Висновки

Сучасна психологія складається з ряду відносно самостійних наукових дисциплін, які складають її структуру. Психологія, як і будь-яка інша наука, має свої методи та принципи.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте основні принципи психології.
2. Охарактеризуйте сучасні методи наукових досліджень в психології.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

ЛЕКЦІЯ 5-6

СТРУКТУРА ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА ПРОФЕСІОНАЛА

План лекції

- 5.1. Структура психології як професійної діяльності.
- 5.2. Основні напрямки діяльності психолога.
- 5.3. Особистісні та професійні якості психолога.
- 5.4. Етичні вимоги до професійної діяльності психолога.

Література

1. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию. - М., 1996.
2. Берулава Г. А. Методологические основы деятельности практического психолога. - М., 2003.
3. Карандашев В. Н. Психология: Введение в профессию. - М.: Смысл; 2005.
4. Климов Е. А. Введение в психологию профессий. - М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998.
5. Крылов А.А., Юрьев А.И. Этические принципы и правила работы психолога // Практикум по экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. А.А. Крылова. - Л., 1990.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма. - М.: Знание, 1996.

7. Основы специальной психологии: Учебное пособие для студентов / Под ред. Л.В. Кузнецовой. - М., 2002.

Основні поняття: професійна діяльність, напрямки, види, професійні якості, практичний психолог.

5.1. Структура психології як професійної діяльності

Протягом ХХ століття діяльність психологів поступово ставала соціально визначеною і, як наслідок, отримувала нормативно-правову основу (з'являлися юридичні документи, що регулюють статус, зміст і форми діяльності професійного психолога). Поступово формувалася система професійної підготовки психологів, створювалися професійні суспільства психологів, формулювалися вимоги до професійної кваліфікації і досвіду фахівців-психологів.

Сучасна психологія являє собою цілу систему наук і сфер практичної психологічної діяльності. Її можна розділити на два основних напрямки: наукову і практичну психологію. Вони істотно розрізняються за основними цілями професійної діяльності.

Основна мета *наукової психології* полягає в пізнанні психології людей науковими методами. Вчені прагнуть до отримання нових наукових фактів, до пошуку спільних психологічних закономірностей. В області фундаментальної наукової психології вивчаються загальні закони і механізми психічної діяльності, проводяться прикладні дослідження функціонування психіки в окремих сферах професійної діяльності та життєдіяльності людей.

Основна мета *практичної психології* полягає в тому, щоб надати психологічну допомогу конкретним людям або групам людей. Психологи-практики прагнуть на основі загальних психологічних закономірностей

прийти до розуміння індивідуальності конкретної людини або групи. Це розуміння і дає ключ до надання психологічної допомоги.

Поняття *прикладної та практичної психології* іноді розглядаються як синоніми, хоча, по суті, це не так. *Прикладна психологія* - це галузь наукової психології, спрямована на вивчення типових закономірностей психіки людей в певних умовах. Ці дослідження становлять безпосередню практичну цінність. Їх мета - вивчення психічної діяльності і формулювання практичних рекомендацій. Мета *практичної психології* - не наукові дослідження, а безпосередня психологічна допомога.

Можна виділити **три основні види професійної діяльності психологів:**

1. наукові дослідження, спрямовані на пошук нових психологічних знань (пояснення, доказ і прогнозування психологічних явищ, вивчення психологічних закономірностей);

2. практична психологічна робота, пов'язана із застосуванням психологічних знань для вирішення практичних завдань (психологічна діагностика і консультування, корекційна і розвиваюча робота, психологічна профілактика);

3. навчання психологічних знань і психологічне просвітництво (проведення лекцій, семінарів, практичних занять, керівництво психологічним самоосвітою людей).

5.2. Основні напрямки діяльності психолога

Психологом виступає особа, яка має спеціальну психологічну освіту, підтверджену державним дипломом і представляє науково-дослідну, навчальну, виробничу, лікувальну, кооперативну або іншу організацію.

Основні **види діяльності психолога** - психологічна діагностика, психологічне консультування, психологічне просвітництво, корекційна і розвиваюча робота (Абрамова, 1993, 2001; Болотова, Макарова, 2001).

Психологічна діагностика - основним завданням психолога тут є оцінка розвитку будь-яких психологічних якостей у конкретної людини, постановка "діагнозу" його психічного розвитку. У науковій літературі поняття «психодіагностика» було введено в 1924 р швейцарським психологом Германом Роршаха.

Психологічне консультування. Цей вид діяльності психолога використовується в різних сферах життя і професійної діяльності людей.

Основний засіб консультування - це бесіда, побудована певним чином. Мета психологічного консультування - допомогти людям в досягненні відчуття благополуччя, полегшити переживання стресу, вирішити життєві кризи, підвищити їх здатність знаходити вихід зі складних ситуацій і самим приймати рішення. У процесі консультації спеціальний психолог надає психологічну допомогу, допомагаючи клієнту подивитися під різними кутами на труднощі, з якими той зустрівся, і на способи дії в ситуації, з якою він зіткнувся. Психолог допомагає людині подолати психологічні бар'єри, спонукає до розвитку в собі певних якостей.

Психологічна освіта. Найважливіше завдання психологічної освіти - розширення психологічних знань і підвищення психологічної культури. Для психологічної освіти можуть використовуватися лекції, бесіди, семінари, виставки психологічної літератури, інформаційні стенди, перегляд і обговорення художніх та відеофільмів, психологічний аналіз поведінки героїв.

Корекційна і розвиваюча робота. Психокорекція проводиться в тому випадку, якщо в результаті психодіагностики або консультування виявлені відхилення від норми в поведінці або психічному розвитку людини. Корекційна робота - це вплив психолога на певні психічні функції, якості або форми поведінки особистості, спрямована на подолання цього

відхилення. Цей вплив завжди здійснюється на основі подання про вікові норми іпсихічного розвитку (наприклад, нормі в розвитку пізнавальних, емоційних, вольових процесів, норму поведінки і особистісних якостей). Виходячи з цього, психолог будує програму корекційної роботи.

Психолог в реальній професійній діяльності може виконувати як всі перераховані види робіт, так і спеціалізуватися в якомусь певному вигляді.

До теперішнього часу не існує чітких і однозначних критеріїв, за якими можна було б судити про ефективність всіх напрямків діяльності практичного психолога. Можна розглянути деякі критерії ефективності кожного з видів діяльності спеціального психолога окремо.

Якщо говорити про психодіагностику, то, відповідно до точки зору Г. С. Абрамової, «ефективність роботи спеціального психолога зі стандартним, психометрическим методом буде визначатися відповідністю цілей застосування тесту або методики для досліджуваної вибірки».

Ефективність психокорекційної роботи пов'язана з урахуванням наступних важливих моментів:

- динамічний зміст періоду вікового розвитку може бути різноманітним, а значить, успішність, результативність одного і того ж впливу неоднакова в різні моменти життя;

- ефективність психокорекції визначається не її інтенсивністю і кількістю вироблених впливів, а якістю змісту, своєчасністю і адекватністю;

- ефективність залежить від ступеня відповідності психокорекційної роботи індивідуальним особливостям іпсихічного розвитку людини.

При оцінці ефективності психологічного консультування можна вказати наступні найважливіші показники (Г. С. Абрамова, 1994):

- суб'єктивно пережиті клієнтом зміни у внутрішньому світі;
- об'єктивно реєстровані параметри, що характеризують зміни в різних модальностях;

- стійкість змін до треба буде виконати після отримання психологічної допомоги життя людини.

В останні два десятиріччя з'явилася нова галузь професійної діяльності – **практична психологія**, а відповідно й нова професія – практикуючий (практичний) психолог. Практична психологія як сфера діяльності передбачає, з одного боку, вивчення індивідуальності людини чи психологічних особливостей групи людей у конкретних обставинах їхнього життя та обґрунтування впливів на них із метою збереження їхнього психічного здоров'я і вияву їхніх можливостей (*науковий аспект*), з іншого, - надання безпосередньої допомоги конкретній людині чи групі людей у розв'язанні їх психологічних проблем (*практичний аспект*).

Практикуючий психолог, психолог-практик, практичний психолог – ці три терміни часто використовуються як синоніми. Вони означають фахівця, який працює у сфері практичної психології і самостійно розв'язує психологічні практичні завдання. У певному контексті вживання кожного з цих термінів набуває специфічного значення, що відображає дещо різний смисл кожного з них.

Так, словосполучення «**практикуючий психолог**» часто означає спеціаліста, який працює і як дослідник, і як практик, тобто спеціаліст, який поряд із науковою чи викладацькою роботою ще й практикує. Найчастіше саме цей термін вживають тоді, коли намагаються підкреслити суть діяльності психолога, який працює у сфері практичної психології – вивчення конкретної людини і надання їй психологічної допомоги.

Термін «**психолог-практик**» зазвичай вживають тоді, коли йдеться про спеціаліста, який працює виключно у сфері практики. Саме він є адресатом практичної психології як науки, хоча його роль у творенні цієї науки величезно активна.

Переважно у такому самому значенні використовують термін «**практичний психолог**», хоча у зв'язку з його лінгвістичною двозначністю деякі психологи уникають цього словосполучення (З. Кісарчук)

Основними *функціями практичної психології* є аналіз і прогнозування поведінки й діяльності людини, активний соціальний та психологічний вплив, консультативно-методична, просвітницька, профілактична, реабілітаційна, дорадча та психогігієнічна функції тощо.

Основними видами діяльності практичного психолога є: просвітницька та психопрофілактична робота, психологічне консультування, психодіагностика та психокорекція.

У *структурі практичної психології* виділяються такі напрями:

- психологічна служба сім'ї та соціального захисту населення;
- психологічна служба системи освіти;
- психологічна служба системи охорони здоров'я;
- практична психологія політичної діяльності, управління і масових комунікацій;
- практична юридична психологія;
- практична психологія і соціологія економіки та бізнесу;
- практична психологія праці та профорієнтації;
- соціально-психологічна служба армії;
- психологічна служба ДСНС та багато інших.

5.3. Особистісні та професійні якості психолога

Не кожна людина придатна для роботи з людьми. Як представник однієї з «допомагаючих», людських професій психолог має справу з особистістю, яка володіє психічною реальністю; в той же час він і сам нею володіє.

Важливими особистісними характеристиками психолога є *гармонійність «Я-концепції», емоційна стійкість, соціальна адаптованість.*

У структурі особистості психолога багато дослідників намагаються виділити певні групи основних якостей.

В першу групу включаються вимоги, що пред'являються професійною діяльністю до пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, уяви); емоційно-вольових процесів і психоемоційним станам (стриманість, стабільність, стійкість до стресів, самовладання, життєрадісність, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, активність і ін.).

До другої групи належать такі психоаналітичні якості, як самокритичність, адекватна самооцінка і рівень домагань, здатність до самоаналізу, саморегуляції, самоконтролю поведінки.

Третя група включає комунікабельність, емпатичність, візуальність (зовнішня привабливість) і красномовність як здатність вселяти і переконувати.

Можна виділити наступні особистісні риси, бажані для психолога:

- концентрація на клієнті, бажання і здатність йому допомогти;
- відкритість до відмінних від власних поглядів і суджень, гнучкість і терпимість;
- емпатичність, сприйнятливність, здатність створювати атмосферу емоційного комфорту;
- аутентичність поведінки, тобто здатність пред'являти групі справжні емоції і переживання;
- ентузіазм і оптимізм, віра в здатності учасників, групи до зміни і розвитку;
- врівноваженість, терпимість до фрустрації і невизначеності, високий рівень саморегуляції;
- впевненість в собі, позитивне самоствавлення, адекватна самооцінка, усвідомлення власних конфліктних областей, потреб, мотивів;
- багата уява, інтуїція;
- високий рівень інтелекту.

Професійні якості психолога.

Професійне і особистісне в діяльності психолога дуже часто бувають тісно пов'язані. Важко бути в особистісному плані одним, а в професійній діяльності зовсім іншим. Тому особистісні якості складають важливий фундамент професійної успішності психолога.

Можна виділити в структурі особистості професіонала так звані інтегральні характеристики (А. К. Маркова):

а) професійна самосвідомість фахівця, тобто комплекс його уявлень про себе як професіонала;

б) індивідуальний стиль діяльності і спілкування - характерне для даного фахівця стійке поєднання завдань, засобів і способів професійної діяльності та спілкування;

в) творчий потенціал, т. п. комплекс унікальних здібностей особистості, в тому числі креативних, які дозволяють вирішувати професійні завдання на нестандартному рівні.

Найважливіша якість діяльності психолога - професійна компетентність. Вона включає в себе: професійні знання, вміння, навички та здібності.

Професійні знання психолога - це відомості з загальної, вікової психології, психології особистості, психодіагностики, педагогічної та практичної психології, інших загально і спеціальних дисциплін, що складають суть професії та визначених Державним стандартом відповідної освіти.

Професійні вміння визначають успішність практичної діяльності психолога, його здатність застосовувати психологічні знання до виконання своїх обов'язків: конкретні дії, прийоми, психологічні «техніки».

Професійні навички - це дії, як легко і впевнено виконуються на професійному рівні, які дозволяють психологу ефективно виконувати роботу. Чим більше досвід, тим більше професійних навичок набуває фахівець.

Професійна компетентність психолога проявляється в творчому характері його діяльності, в активному пошуку новаторських підходів і інноваційних технологій, особистої ініціативи і професійної комунікабельності.

5.4. Етичні вимоги до професійної діяльності психолога

Професійна діяльність психолога - це робота з внутрішнім світом людини, з людською особистістю. А цей об'єкт роботи вимагає дотримання особливих принципів і правил етики. Психологія має в своєму розпорядженні такі інструменти, користування якими потребує особливої обережності.

Розглянемо найбільш важливі принципи професійної етики психолога.

1. Принцип професійної компетентності. Психологу важливо знати свої права і обов'язки, можливості і обмеження. Він повинен чітко усвідомлювати свої професійні можливості і діяти тільки в межах рівня професійної підготовленості. При застосуванні психодіагностичних методик, корекційної, розвиваючої, консультаційної програми психолог повинен знати їх теоретичні основи і добре засвоїти технологію їх проведення.

2. Принцип не нанесення шкоди людині. Психолог здійснює свою діяльність, виходячи насамперед з інтересів замовника. Однак при цьому слід дотримуватися принципу не нанесення шкоди будь-якій людині, так чи інакше включеному в дослідження або практичну роботу. Важливо мати на увазі незворотність багатьох психічних процесів. Тому головний етичний принцип психолога - «не нашкодь». Сформульований Гіппократом стосовно лікарської етики, він має виняткове значення і в діяльності психолога. Процес і результати діяльності психолога не повинні завдавати шкоди здоров'ю, стану, інтересам людини.

3. Принцип наукової обґрунтованості та об'єктивності. Психолог може застосовувати тільки валідні і надійні методи і засоби. Необхідно використовувати методики, адекватні цілям і умовам проведеного дослідження, віку, статті, освіті досліджуваного. Методики повинні бути стандартизованими, нормалізованими, надійними, валідними, адаптованими.

4. Принцип поваги клієнта. Психолог повинен поважати гідність досліджуваного клієнта і проявляти чесність у спілкуванні з ним. У процесі психологічної роботи психолог повинен прагнути до підтримки у клієнта почуття симпатії і довіри, задоволення від спілкування з психологом.

5. Принцип дотримання професійної конфіденційності. Психолог повинен зберігати конфіденційність психодіагностичних методик. Це означає, що професійні методики не повинні потрапляти до рук непрофесіоналів. Секрети, які обумовлюють їх придатність, повинні зберігатися в таємниці. Справа професійної честі психолога - перешкоджати спробам некоректного і неетичного застосування психодіагностичних методик.

У зв'язку з усвідомленням важливості етичної регуляції психологічного дослідження і практики в останні роки психологами багатьох країн розробляються етичні норми професійної психологічної діяльності. Так, в 1981 р. Американською психологічною асоціацією були офіційно прийняті «Етичні стандарти психологів» - своєрідний кодекс професійної етики. У 1985 р. Британське психологічне товариство розробило «Кодекс поведінки» для психологів.

У нашій країні також активно обговорюються проблеми професійної етики психологів і розробляються документи, які могли б регламентувати етичну сторону в їх діяльності. Так на Першому Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 року в м.Києві прийнятий Етичний кодекс психолога. Цей нормативний акт є гарантом високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів України, здійснюваної залежно від спеціалізації та сфери їх інтересів.

Він складається з 7 розділів: відповідальність, компетентність, захист інтересів клієнта, конфіденційність, етичні правила психологічних досліджень, кваліфікована пропаганда психології та професійна кооперація.

Вкрай важливі етичні вимоги до психолога оскільки практична діяльність спеціального психолога найбільше орієнтована саме на них (Р. С. Немов):

- психолог зобов'язаний надавати лише такі послуги, для яких має необхідну освіту і кваліфікацію;
- психолог повинен бути обережний і обачний у виборі психокорекційних і психодіагностичних методик, в своїх висновках і рекомендаціях;
- в разі застосування методик, які не пройшли достатньої апробації або не повністю відповідають всім стандартам, психолог зобов'язаний попереджати про це зацікавлених осіб і бути особливо обережним у своїх висновках і рекомендаціях;
- психолог перешкоджає використанню методів психодіагностики і психологічного впливу професійно непідготовленими людьми, попереджає про це тих, хто через незнання користується їх послугами;
- психолог не повинен перешкоджати тому, щоб обстеження та консультації дитини за його бажанням проводилося в присутності інших осіб, за винятком особливих випадків експертизи, обумовлених законом;
- якщо обстеження дитини або психологічне втручання здійснюється на вимогу іншої особи - представника органу освіти, лікаря, судді і т.п., психолог зобов'язаний сповістити про це батьків дитини або осіб, які їх замінюють;
- дані індивідуального обстеження підлітків, юнаків та дівчат психолог має право передавати іншим особам лише за згодою на це самих досліджуваних, при цьому досліджуваний має право знати, що і кому повідомляється;

- допускається повідомлення іншим особам тільки таких даних про дітей, які не можуть бути використані їм на шкоду;
- психолог несе персональну відповідальність за збереження в таємниці інформації про дітей, яких він обстежує.

Висновки

Професійна діяльність психолога - це робота з внутрішнім світом людини, з людською особистістю. А цей об'єкт роботи вимагає дотримання особливих принципів і правил етики. Психологія має в своєму розпорядженні такі інструменти, користування якими потребує особливої обережності.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні розділи Етичного кодекса психолога.
2. Проаналізуйте класифікації основних напрямків діяльності психолога..